

Marta Osypińska, *Krowie królestwa. Zwierzęta w historii Doliny Środkowego Nilu. Studium archeozoologiczne*. Warszawa 2018, ss. 430, ISBN 978-83-949882-7-2.

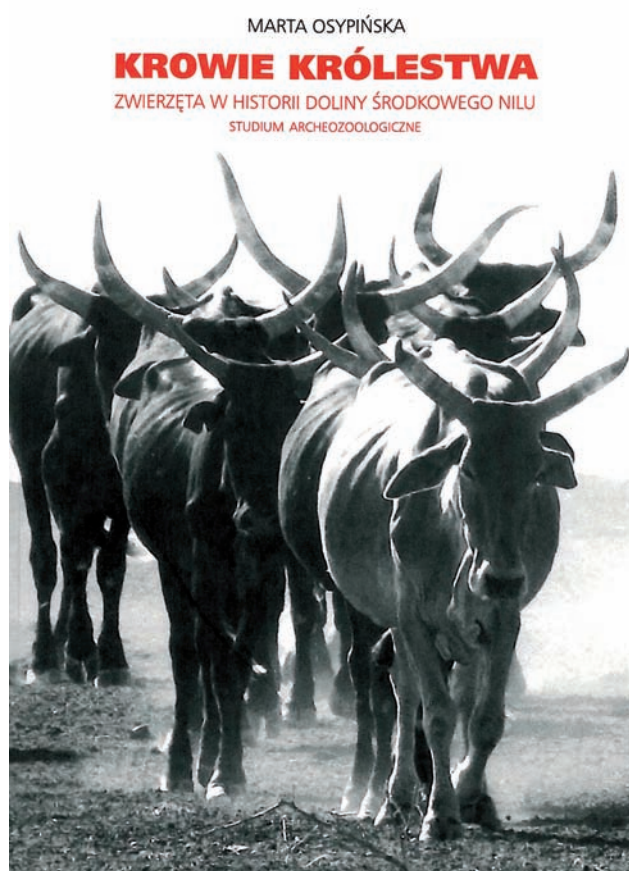
Autorka jest zatrudniona w Ośrodku Studiów Pradziejowych i Średniowiecznych Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Poznaniu. Od niemal dwudziestu lat osobiście prowadzi badania terenowe w Sudanie, których wyniki stanowią podstawę omawianej pracy.

Monografia ma charakter wszechstronny. Na podstawie studiów archeozoologicznych podjęto w niej zagadnienia dotyczące gospodarki, kultury, wierzeń, a nawet polityki, jakie miały miejsce na terenie północno-wschodniej Afryki w długim, bo blisko trzy tysiące lat trwającym okresie. Omówiono pozycję zwierząt, zarówno dzikich, jak i udomowionych, przede wszystkim zaś bydła, w procesie ewolucji gospodarczej, jaka miała miejsce w tym okresie. Chronologicznie praca obejmuje czasy począwszy od okresu wpływów egipskich, czyli około 1500 lat p.n.e., przez cywilizację Kusz, królestwo Napaty, okresy meroicki i postmeroicki, chrześcijańskie królestwa Makurii, Nobadii i Alwy, królestwo Dongoli, aż po koniec Sułtanatu Fundż w 1821 roku.

Zakresem pracy objęto tereny w Sudanie, w Górnej Nubii, w tym region łuku Nilu (Dongola Reach), a także całą Dolinę Środkowego Nilu, począwszy od Chartumu przez VI aż po III kataraktę. W rozważaniach wzięto też pod uwagę tereny Egiptu.

Po omówieniu w Rozdziale I zagadnień wstępnych, w Rozdziale II autorka szeroko omawia tło historyczne poszczególnych etapów rozwoju kulturowego na omawianym terenie. Referuje wydarzenia, jakie miały miejsce w tych okresach, poziom rozwoju i wzajemne stosunki natury gospodarczej, społecznej i politycznej, zarówno wewnątrz różnych społeczności, jak i we wzajemnych stosunkach między nimi. Rozdział ten jest niezbędny dla lepszego zrozumienia wywodów zawartych w dalszych częściach pracy.

W Rozdziale III zreferowany został stan badań archeozoologicznych w Sudanie. Omówiono znalezione szczątki fauny odkryte dotychczas na dolnopaleolitycznych stanowiskach kultury aszelskiej, takich jak Kadanarti, okolice IV katarakty i w Singa oraz paleolitu środkowego w zespole stanowisk z tego okresu w Affad. Dalej autorka omawia późniejsze, coraz liczniejsze stanowiska, które dostarczyły materiałów faunistycznych z okresów mezolitu, neolitu, z kultur Kerma, Kusz, okresu meroickiego, królestw chrześcijańskich i wreszcie z królestwa Dongoli i z Sułtanatu Fundż. W opisach, oprócz podania gatunków zwierząt, które w danym okresie występowały, znajdujemy też dane dotyczące badaczy poszczególnych

stanowisk, a także rozważania dotyczące roli, jaką zwierzęta w tych okresach odgrywały.

W rozdziale IV autorka charakteryzuje ogólnie materiały zdobyte i opracowane przez nią z szesnastu stanowisk, na których oparta została omawiana praca. Dostarczyły one ponad 44 000 szczątków zwierzęcych. Pod uwagę wzięto też materiały z innych stanowisk sudańskich.

Rozdział V to omówienie stanu zachowania materiałów faunistycznych. O ich kondycji decydowały warunki klimatyczne, hydrolityczne, geochemiczne, w dużej mierze ich datowanie, a także metoda, jaką stosowano podczas prac wykopaliskowych, jak na przykład brak przesiewania eksplorowanej warstwy, co pozbawia zespół niektórych fragmentów kości. Z kolei silne wstrząsy towarzyszące przesiewaniu często powodują uszkodzenie lub zniszczenie, szczególnie kości dużych zwierząt. Omówiono też wpływ słońca, temperatury i jej wahań dobowych na tempo destrukcji kości. Zjawiska te opisano na podstawie obserwacji materiałów kostnych z różnych stanowisk.

Rozdział VI poświęcono metodom. Rozkłady gatunkowe szczątków zwierzęcych rozpatrywano z uwzględnieniem frekwencji liczbowej. Dokonano analiz porównawczych oraz danych osteometrycznych. W rozdziale tym umieszczono diagramy i dane osteometryczne oraz, w licznych tabelach, skale punktowe dla danych osteometrycznych dla różnych kości bydła z terenów północno-wschodniej Afryki z okresów od neolitu do czasów nowożytnych. Omówiono też rodzaje patologii rozpoznanych na kościach, mówiące wiele o kondycji zdrowotnej, poziomie hodowli i sposobach wykorzystywania zwierząt.

Od Rozdziału VII rozpoczyna się część pracy poświęcona szczegółowemu opisowi fauny z poszczególnych wymienionych wyżej okresów. Z okresu Kusz omówiono takie stanowiska jak Osada H25, Selib stanowisko 2, świątynia w Sonyat i Jebel Barkal świątynia B 560. W opisie każdego z tych stanowisk zwrócono uwagę na takie aspekty jak, obok wyników analiz archeologicznych, także model konsumpcji mięsa i model hodowli zwierząt, opierając się na materiałach z osady lub ze świątyni.

Podobnie w Rozdziale VIII scharakteryzowano inwentarze archeozoologiczne z czterech cmentarzysk z okresu postmeroickiego jak Ez Zuma, Saffi 56, Es Saada i Tanquasi.

Rozdział IX poświęcono szczegółowemu opisowi materiałów z trzech najważniejszych stanowisk, w tym ze Starej Dongoli, stolicy królestwa Makurii. Tu materiały podzielono na pochodzące ze star-

szej i z młodszej fazy. Składają się na nie znaleziska z pałacu, z cytadeli i z klasztoru. Z Banganarti mamy materiały z osady i z kościoła. Podobnie z Selib stanowisko 1. W tym rozdziale znajdują się też opisy materiałów należących do królestwa Alwy ze stolicą w Soba.

W Rozdziale X omówiono materiały kostne z okresu późnej Dongoli i następującego po niej Sułtanatu Fundż.

Wszystkim opisom materiałów z poszczególnych okresów towarzyszą mapy położenia stanowisk, liczne diagramy, wykresy, ilustracje i zdjęcia, głównie szczątków fauny. Każdy opis kończy się ogólnym podsumowaniem, wnioskami i konkluzjami wynikającymi z analizy materiałów.

Osobny rozdział – XI – poświęcono dzikiej faunie i łowiectwu w Nubii. Szczegółowo omówiono zwierzęta, począwszy od owadów, a kończąc na ssakach.

Ważną część pracy stanowi, zgodnie z jej tytułem, Rozdział XII, mówiący o zwierzętach hodowlanych w Nubii. Najważniejsze z nich to bydło, lecz także szeroko ujęta została rola innych zwierząt udomowionych, takich jak owce, kozy, świnie, konie, osły, wielbłądy, a nawet psy i koty. Bydło zajmuje miejsce naczelne. Omówiono stan wiedzy o historii bydła w Afryce północno-wschodniej, historię bydła w Dolinie Nilu Środkowego, symboliczne znaczenie bydła w kulturze społeczności żyjących na tych terenach i współczesne bydło w gospodarce dzisiejszego Sudanu.

Całość zamyka rozdział XIII, podsumowujący wyniki badań terenowych i analizę zdobytych materiałów archeozoologicznych z północno-wschodniej Afryki. Przedstawiono w nim najważniejsze osiągnięcia pracy.

Autorka bynajmniej nie ogranicza się do zreferowania materiałów. Jako archeolog z wykształcenia potrafiła spojrzeć szerzej na rolę i znaczenie poznawcze znajomości zwierząt w omawianych kulturach. W swej pracy prezentuje podejście historyczne. Na podstawie swych badań wysnuwa ciekawe wnioski dotyczące zróżnicowania modelu gospodarczego cywilizacji egipskiej i Doliny Środkowego Nilu. Śledzi przemiany etniczne, społeczne, gospodarcze i religijne, jakie zachodziły w historii ludów we wziętym pod uwagę okresie. Na podstawie studiów archeozoologicznych wyznacza ówczesne kierunki relacji ekonomicznych, jakie miały wówczas miejsce. Dowodzi, że Górna Nubia kulturowo należała raczej do świata subsaharyjskiego niż do śródziemnomorskiego Egiptu. A wszystko to referuje na tle zmian klimatycz-

nych środowiska, które, jak zawsze, miały poważne znaczenie.

Praca rzuca dużo światła na późną prehistorię i historię tego rejonu Afryki. Jest ważna dla archeo-

zoologów, ale ponieważ napisana jest dobrym, jasnym językiem, będzie interesująca także dla wszystkich czytelników ciekawych historii dawnych społeczeństw.

Michał Kobusiewicz

Adres Autora:

Prof. dr hab. Michał Kobusiewicz
Instytut Archeologii i Etnologii PAN
Rubież 46
61-612 Poznań
e-mail: mkobus@man.poznan.pl
 <https://orcid.org/0000-0002-7104-1825>